

Љубомир КЉАКИЋ

ГДЕ ЈЕ ОДЛЕТЕО AL-ANDALUZ (2)

6) МАФИОНИЧАР МАНДРАК, ЦОРЦ ОРВЕЛ
И ДРУГИ НА ПУТУ У ШПАНИЈУ

„Дивотвелеписмо“, како тај свој рад назива сам писац, које је упућено Марку Ристићу 31. маја 1937. — и постало познато, захваљујући примаоцу, тек након пишчеве смрти — можда понајбоље указује на „прикривену“ визуелно-наративну, медијску свест Мирослава Крлеже, којом се може објаснити и употреба Мандрака у „Печату“ 1939. године.²⁶⁾

Референцијални оквир „дивотвелеписма“ успостављен је: *паралелним* помињањем *Шпаније* („Као увод прилажем овај шпански Ребус и молим Вас да уважите да сам /што се фотомонтажних идеја тиче/, био ограничен и везан на издања згб. листова од недеље.“) редизајнирањем и поновним *монтирањем* наслова из шпанској републици ненаклоњених листова — „рибица“: Доље Крвава Шпанија! Тамо пеку рибе живе крвави Шпањолци./ брод: Шпанија тоне, помоћ, СОС, СОС, СОС, СОС, СОС./ глава I: у Шпанији је анархија!/ глава II: у Шпанији пале цркве!/ рибич: да нам бар једна Шпањолска трешња дол опане!/ рука која узима мртвачку лубању: Узела је Смарт...“; — *Јосе Бужана*, сликара фолклорних мотива и угледног господина, који је умро „бог му дај души лашко, талента није имао...“; *Ивана Пернара* франковца из врха руководства ХСС-а, („Neil, Seig!“ — уз Пернаров портрет); *Олимпијаде* („Веселимо се Олимпијади.“ — која је те године одржана у Берлину под нацистичким заставама; примедба је, јасно, иронична); предстојећег доласка британског краља *Едуарда VIII* и госпође *Симпсон* у Сплит („очекујемо Н.В. Е 8 К на његовој Yacht, којом ће посјетити нашу.... Јадранску пловидбу т.ј. обалу... и тако нашем туристичком промету Банац LTD тј. промету странаца тј. заправо пасивном народу донијети једну малу али укусу котарицу благостања на дар“); информација о штампању „*Балада Петрице Керемљуха*“; те личних вести у вези са здрављем, боравком на Плитвицама и тако даље.²⁷⁾

26) Упореди, Мирослав Крлежа: „Сарха Печата и о њојзи бесједа“, „Печат“ број 1—2, фебруар — јуни 1939, стр. 119 — стр. 128; на стр. 122 Крлежа наводи и један медијски цитат: илустрација из стрипа „Мафионичар Мандрак“, односно епизоде „Мандрак путује на Мјесец“ која је, тада, објављивана у загребачком „Јутарњем листу“ пропраћена је опширним пишчевим коментаром: Интересантно је да се у каснијем објављивању овог рада визуелни материјал изоставља. Упореди, М. Крлежа: „Са уредничког стола“, „Сабрана дјела М.К.“, „Ослобођење“ — „Младост“, Сарајево — Загреб 1983, стр. 30-стр. 43. На стр. 35 штампано је пишчево позивање на Мандрака, али без илустрације објављене у „Печату“ 1939.

27) Упореди, „Двадесет и два писма Мирослава Крлеже Марку Ристићу 1934 — 1941“, „Форум“ број 10 — 12, 1982, стр. 608-634. „Дивотвелеписмо“, умањено на 70 сантиметара, у једва пристојној црно белој техници увезано је између стр. 618 и стр. 619; сви цитати, у вези „дивитвелеписма“, према наведеном изворнику.

Дугачко читав *мeтaп* (!), конструисано од новинских исечака, цртежа, фотографија и пишевих варијација, колорисано (!), ово „писмо“ се свакако може поредити са артистичким истраживањима у различитим медијима (фотографија, сликарство, цртеж, писмо...) тако карактеристичним за *авангардне покретне* током првих деценија XX века, али и данас: дадаизам, зенитизам, надреализам, октобарске авангарде...

Неизбежно, помињем изванредну коинциденцију: Крлежа датира своје писмо Ристићу 31. маја 1937. и, помињући Шпанију (у којој траје грађански рат, али и жестока борба између различитих левичарских странака Републике за превласт), чини то само неколико дана после оружаних борби у *Барселони* између владине *полиције* и *PSUC-a (Partido Socialista Unificado de Catalonia — Јединствена социјалистичка партија Каталоније, комунистичка)* с једне стране, те припадника милиција *CNT-a (Confederacion Nacional de Trabajadores — Национална конфедерација радника*, синдикат под утицајем *анархиста*), *FAI-a (Federacion Anarquista Iberica — Иберијска анархистичка федерација*, политички орган *CNT-a*) и *POUM-a (Partido Obrero de Unificacion Marxista — Радничка партија марксистичкој јединства*, касније *проказана* као „*троцкистичка*“) с друге стране.

Након уличних борби које су трајале од 3. до 7. маја 1937. *POUM* је, као *PSUC*-и најслабија „конкурентска“ партија, стављен ван закона, његово руководство и чланови похапшени, *Анаис Нин*, први човек партије, ухапшен и стрељан. *Џорџ Орвел* који се до краја 1936. до половине 1937. борио у редовима *POUM*-ове милиције, био тешко рањен, након тога прогањан као „троцкист“, а половином 1937. успео да напусти Шпанију, објавио је већ 1938. књигу „*Homage to Catalonia*“ („*Каталонија у част*“) ²⁸⁾ у којој ће ове догађаје описати са изванредном акрибијом, аналитичношћу, критичношћу и, али никако последње, са завидном лакоћом и духовитошћу. Бизарне су чињенице да је Орвел био припадник јединица у саставу *POUM*-ове *Лењинове дивизије*: да је свој први чланак „Цензура у Енглеској“ објавио 1928. у листу „Монд“ *Анрија Барбиса* који је, те године, постао члан међународног Редакционог комитета београдског часописа „*Нова Литература*“; да је након забрана *POUM*-а и хапшења његових руководилаца и бораца на основу монструозно изфабриковане оптужнице (ауторство: припадници *сталин*ове полиције у републиканској војсци, државном апарату и полицији) да су, будући „троцкисти“ аутоматски „фашисти у служби Франка“, морао и сам, као „троцкист“ коме је живот у питању, да напусти Шпанију. Сасвим посредно, дакле, Орвел је — преко везе са Барбисом — био у једном тренутку „присутан“ у збивањима унутар овдашњег културног погона, а на његовом левом крилу особито. Редакциони комитет „*Нове Литературе*“ су, иначе, сачињавали: *Graf Georg Arece, prof. Ljubo Babić, Henri Barbusse, dr Adolf Behne, dr Fritz Brupbacher, Johannes R. Becher, August Cesarec, prof. Albert Einstein, režiser Sergei Mihailovič Eisenstein, Maksim Gorki, dr Branko Gavella, dr Manfred Georg, George Grosz, S. Galogaža, dr Carl Grunberg, Panait Istrati, Aleksandra Kolontaj, prof. Kathe Kollwitz, dr Kurt Kersten, Egon Erwin Kisch, Kurt Klaber, Leo Lania, Dragiša Mihajlović, prof. Zdenek Nejedly, Gerhart Pohl, dr Alfons Paquet, Erwin Piscator, Tarasov Rodionov, dr h.c. Freiherr von Schonach, Upton Sinclair, dr Helene Stocker, A.*

28) Упореди, *Georg Orwell: „Каталонија у част“*, „Аугуст Цесарец“, Загреб 1983

*Serafimovič, Dragiša Vasić, dr Armin T. Wegner, F. C. Weiskopf.*²⁹⁾ Овако импозантан скуп угледних интелектуалаца са међународне левнице у једном домаћем часопису поновиће се, много година касније, још једном: у часопису „*Praxis*“³⁰⁾ Други пут, Орвел је, наравно опет посредно, и опет по линији коинциденције (али и имагинарног склопа који гради овај писац) присутан у овлашћеним збивањима кроз рецепцију шпанских догађаја у земљи — видели смо нешто од тога у Крлежином „дивотвелеписму“. Интересантно је да и Орвел, године 1937. и 1938. извештавајући о збивањима у Барселони и Шпанији уопште, прави, као и Крлежа 1937. у „дивотвелеписму“ и 1939. у „Сврси Печата...“, референцу на медијски свет поп-културе. Пишући о збивањима у хотелу „*Continental*“, који је током барцелонских немира, био нека врста неутралног терена, Орвел записује и ово:

„Чим су започеле борбе, хотел је до врха напунила најнеобичнија збирка људи. Било је страних новинара, политичких сумњиваца свих врста, па један амерички авијатичар у служби владе, различити комунистички агенти укључујући *једној дебелој Руса злокобна изи лега за којег се говорило да је ај енџи Ои њуа* („тајна политичка полиција у СССР-у која је наслиједила Чеку 1922.“ — прим. превод. Љ.К.), имао је надимак *Charlie Chan и носио је за њојасом револвер и зј одну малу бомбу*, неколико обитељај добростојећих Шпањолаца који су изгледали као фашистички симпатизери, два или три рањеника из интернационалних бригада, група возача камиона из великих француских камиона који су возили у Француску товар наранчи па су их задржале борбе, те одређен број официра Народне армије.“³¹⁾ (подвукао Љ.К.)

Чарли Чен, знамо, био је главни јунак — приватни детектив кинеског порекла у романима и причама (те филмовима сниманим по овом литерарном предлошку) Е.Д. Бигерса. Године 1938. *Алфед Андриола*, стекавши искуство као асистент *Милџона Канифа*, почео је да преко

29) Оснивачи часописа „Нова литература“ и издавачке куће НОЛИТ (НО-ва ЛИТ-ература) 1928. у Београду били су браћа Павле и Ото Бихаљи. Ова двојица биће и кључни носиоци тог замашног и изванредног издавачког пројекта. Списак чланова Редакционог комитета наведен према „Нова Литература“ број 1 за 1928 и репринту свих бројева објављеном у Београду 1978. у поводу педесетогодишњице оснивања.

30) Чланови редакционог савета часописа „Praxis“ (издавач Хрватске филозофско друштво, 1964 — 1974) били су: Kostas Axeles, Alfred J. Ayer, Zygmund Bauman, Norman Birnbaum, Ernst Bloch, Thomas Bottomore, Umberto Cerroni, Robert S. Cohen, Mladen Caldarević, Božidar Debenjak, Mihajlo Đurić, Marvin Farber, Vladimir Filipović, Eugen Fink, Ivan Focht, Erich Fromm, Lucien Goldmann, Andre Gorz, Jurgen Habermas, Erich Heintel, Agnes Heller, besim Ibrahimpašić, Mitko Ilievski, Leszek Kolakowski, Veljko Korać, Karel Košík, Andrija Krešić, Henri Lefbvre, Georg Lukacs, Serge Mallet, Herbert Marcuse, Mihailo Marković, Enzo Paci, Howard L. Parsons, Zagorka Pešić Golubović, David Risman, Veljko Rus, Svetozar Stojanović, Abdulah Šarčević, Ljubo Tadić, Ivan Varga, Kurt Wolf, Aldo Zanardo, Miladin Životić.

Gajo Petrović, Rudi Supek, Milan Kangrga, Ivan Kovačević, Predrag Vranicki, Žarko Puhovski, Branko Bošnjak, Danko Grlić и Veljko Cvijetićanin, били су чланови редакције на крају периода у коме је часопис излазио.

На овом ауторативном и импозантном списку знаменитих имена филозофије и социологије XX века не налазимо на имена људи који су, у Југославији уочи II светског рата, били првоборци неортодоксног мишљења; нема никога везаног за „Печат“, па чак ни самог Крлеже или Ристића. Податак је неважан али, свакако, говори о променама до којих је дошло унутар културног „сектора“ уопште, а филозофског мишљења посебно, али и о променама које су доживели актери првоборних спорова на левници.

31) Georg Orwell, исто, стр. 142

„McNaught Syndicate“ дистрибуира свој стрип „Charlie Chan“. ³²⁾ Бизарности ове приче додајмо и то да је *Milton Kaniff*, свакако један од најзначајнијих стрип-цртача („*Terry and the Pirates*“ 1934, „*Male Call*“ 1943., „*Steve Canyon*“ од 1947.) у укупној историји медија истовремено и политички конзервативац у чију се местимичну реакционарност ³³⁾ исто тако не може сумњати, баш као ни у изванредну уметничку снагу његовог цртежа.

Питање шпанског грађанског рата, презентно у Крлежином „дивовелеписму“ из 1937. даје нам, мислим, за право утврдимо ли како је *асоцијативни склоп и наративна структура заснована на њему* сасвим блиска *сензибилизици* оне артистичке и културне праксе која ће, на „линији“ Орвелове литературе, те праксе осталих уметника, мислилаца и уопште интелектуалаца оптужених током тридесетих за „троцкизам“, управо у *шезгесетим* годинама и касније бити артикулисана до висине модерне (само) критички освешћене продукције: на филму, у литератури, друштвеној науци и филозофији, стрипу... Тако *Муњоз* и *Сампајо*, у једној епизоди „*Alecks Sinera*“ праве референце на *шпански грађански рат*; *Пикасову „Гернику“* (детали чувене слике укомпоновани су у поједине таблосе); *републиканску војску и Русе*, односно припаднике *OGPU-а*. у њој (друг *Кравченко*); *хијлеровску авијацију у служби Франка*, *франкистичке крваве леије*... *паралелно* са референцама на *Рејана*. „I’am for Reagan“, пише на беду младог, снажног каубоја који ће, у следећем кадру, избацили Синера из једне њујоршке гимнастичке дворане, ударцем ноге у леђа, док индиферентни пролазници (жена са дететом и псом на каишу: дете са америчком заставом у руци и гас-маском на лицу, пас само са гас-маском!) „гледају своја посла“ ³⁴⁾

Својевремено један од најпопуларнијих европских стрипова „*Les Phalanges de l’ordre noir*“ („Фаланге црног реда“) цртача *Енки Билала* и сценаристе *Пјера Кристена* тематизација је бизарне претпоставке да су се стари, преживели борци шпанске Републике, вратили 1979. у Шпанију како би коначно разјаснили тајанствени покољ из доба грађанског рата... ³⁵⁾

7) У ТРАГАЊУ ЗА ПРАВОМ РЕВОЛУЦИЈОМ

...Одбијен од војске, „песник-командант“ је објавио *рат Краљевине Италији*; трупе краљевине су кренуле на Ријеку и ушле у град 24. децембра 1920; Песник се 18. јануара 1921. повукао из своје авантуре. Већ након проглашења диктатуре у Риједи, Д’Анунцио је изгубио подршку

- 32) Упореди, Judith O’Sullivan: „Biographies“ in „The Art of the Comic Strip“, University of Maryland, Department of Art, 1971, p. 60. Неки, међутим, мисле да се Андриолин стрип појавио 1939. Види, Reinhold Reintberger and Wolfgang Fusch: „Comics Anatomy of Mass Medium“, „Studio Vista“, London 1972, p. 251
- 33) „Стив Кенјон“ („Steve Canyon“) је, тако, карактеристичан по томе што се његови заплети одвијају на фону сталних сукоба између „слободног“ и „комунистичког“ света. Јасно одређен, Каниф не скрива своју политичку тенденциозност у корист упрошћене идеолошке формуле о супериорности „слободног света“. Па ипак, овај стрип, својим врхунским артизмом надмашује једноставну политичку тенденциозност којом га аутор ограничава.
- 34) Упореди, Munoz e Samprayo: „Alack Sinner“ in „Alter Linus“ No8, Agosto 1976, p.7 — p.13
- 35) Упореди, Bilal-Cristen: „Les Phalanges de l’ordre noir“, „Gargoud editeur“, Paris 1979. Интересантна је сродност са романом *Норге Семпруна* (Jorge Semprun) „Друга смрт Рамона Мерцадера“ — „Графички завод Хрватске“, Заремб 1982.

десних, традиционалистичких и конзервативних политичких снага у државном врху. Следствено и међу армијским припадницима. Има индиција да је чак и Мусолини, иако номинално подржавајући ову акцију, био против ње. Ово ће „команданту-песнику“ бити разлог да се *Приближи међународној левици*: успоставио је везе са *Шон О’Келијем* тада представником Ирске републиканске армије у Паризу, а касније претседником Републике ирске; са *Зелул-Пашом* из Египта и са *Совјетском владом* у Москви: тада, „*Лењин га Домиње као једној од сасвим малобројних револуционара у Италији*“³⁶); априла 1920. Д’Анунцио се приближио *социјалистима* у *Трсту*, с амбицијом да у *Ријеци* и *Венецији Булији* прогласи *совјетску републику*... Наравно, знамо шта је после било.

Интересантно је да *Ирска републиканска армија*, представља мотив и миље чак за две приповести о авантурама *Корто Малтезе*. Једна, под бизарним именом „*Концерт у ’О’ молу за харфу и нитролицерин*“³⁷) дешава се у самој Ирској, међу њеним борцима, издајницима, маглама, митовима и зеленим дољама; друга је смештена у заборављену пограничну тврђаву британских колонијалних трупа између *Етиопије* и *Судана*; њен заповедник безуспешно покушава да побегне од братоубиства које је починио у Ирској.³⁸)

Ова друга епизода се појавила пре „Концрта у ’О’ молу...“ у оквиру *афричког циклуса* Малтезових авантура. Поред Малтезеа друга главна личност у овој причи је *Киш*, етиопски ратник и *победник* против енглеске колонијалне власти у годинама првог светског рата. Многомного касније, *јануара 1941.* негде у пустарама пограничне области између *Судана* и *Етиопије* водио се изванредно занимљив и значајан разговор између тројице чудних саговорника. Био је то разговор између *Поручника Коинског*, пољског официра у редовима британског Нилског корпуса, односно специјалне јединице командоса „Пустињске шкорпије“; *Поручника Штеле* припадника елитних италијанских јединица познатих као „црне кошуље“ и *Киша*, етиопског ратника, некадашњег побуњеника, а тада већ револуционара по саморазумевању.

Киш: „Абисинци се морају борити сами, без Енглеза. Кад се ваш рат заврши, ми ћемо продужити револуцију...“ /*Стела*: „Мислиш, с побуну!“ / *Киш*: „Не, Стела... Рекао сам револуцију. Побуна има више застава... Али не и револуција. У свету постоји можда само једна велика револуција... Рат између добрих и рђавих... Али... човек се запита с које стране су добри.“ /*Коински*: „Ко те је научио да тако говориш?“ / *Киш*: „Искусство... Имао само добре саборце и неколико пријатеља... Сви су они више мање исто говорили... Посебно неки Корто Малтезе... Изгледа да је нестао у шпанском рату.“ /*Стела*: „Шпанском рату? И ја сам тамо био...“ / *Киш*: „Ах, тако? Али сигурно не на истој страни!“ / *Стела* (после значајне паузе и с подругљивим осмехом): „У реду... Нисам данас расположен за свађу...“ / *Коински*: „И тако си ти, *Киш*, револуционар... Али шта ако револуција заврши у погрешним рукама?“ / *Киш*: „Ти си перфекциониста... Али сувише велики романтик. У том случају, крећемо у трагање за неком другом револуцијом... Па опет неком другом.

36) Аластер Хамилтон: „Фашизам и интелектуалци 1919 — 1945“, „Вук Караџић“, Београд 1978. стр. 59

37) Упореди, Hugo Pratt: Корто Малтезе — Концерт у ’О’ молу за харфу и нитролицерин“, „Стрип арт“ број 47 — без године издања (вероватно 1984.) стр. 37 — стр. 56

38) Упореди, Hugo Pratt: „Корто Малтезе“, „Стрип арт“ број 19, фебруар 1982., стр. 67 — стр. 86

Све док не дођемо до праве. У сваком случају, ти немаш никакве везе са револуцијом.“³⁹⁾

Који час касније, чудној тројци загубљеној у суданско-етиопској пустоши прикључиће се једна птица. Био је то соко.

„Горе је *Al-Andaluz*, соко која ми је мој пријатељ Корто Малтезе послао из Шпаније.“ рече Киш поручнику Коинском и Стели.⁴⁰⁾

Тако се Корто Малтезе, онај који је од свих Кишових пријатеља најчешће помињао како „у свету постоји можда само једна велика револуција... рат између добрих и рђавих“, онај који је био чврст у уверењу да када револуција допадне погрешних руку треба кренути „у трагање за неком другом револуцијом“, „па опет неком другом“, „све док не нађемо праву“, претворио у симбол.

Импресивна слојевитост приповести концентрисана је у импресивно вишезначан иконографски знак: шпански соко „Ал Андалуз“, који нас, наравно, подсећа и на ону знамениту тему са „Малтешким соколом“ — није ли логично да је и Корто са Малте? — али и на езотичну митологију сокола заплетену у маглама прастарих цивилизација, одлетео је по курсу капетана дуге пловидбе Корта Малтезеа. „Трагамо све док не нађемо праву револуцију“ упорно је говорио капетан.

Заиста, где је сада *Al-Andaluz*?

-
- 39) Hugo Pratt: „Пустињске шкорпије“, „Стрипотека“ број 749 од 5. априла 1983. стр. 23-стр. 61; цитирани разговор на стр. 47
- 40) Hugo Pratt: „Пустињске шкорпије“, исто, стр. 58